

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.14>
УДК 347.94.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Гудова А. В.,

*студентка 4 курсу юридичного факультету,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
e-mail: katrucanastasia@gmail.com*

Гудова А. В. Проблемні питання надання правничої допомоги в цивільному процесі.

В запропонованій статті досліджуються проблемні питання надання правничої допомоги, також правовий статус адвоката в цивільному судочинстві під час реалізації ним основної процесуальної функції, яка покладається на адвоката, – функція представництва. В статті здійснено аналіз останніх наукових публікацій з питань надання правничої допомоги. Проаналізовано особливості діяльності професійного представника, як правового інституту, який стоїть на захисті прав громадян і відображає стан і рівень демократії в країні. Від того, наскільки він стабільний, має чітку організацію, керується законами та є захищеним, значною мірою залежить впевненість кожного члена суспільства у своєму добробуті, в успішності підприємницької діяльності. Зокрема, у статті акцентується увага на проблемних питаннях надання правничої допомоги під час здійснення договірної представництва, також обґрунтовується необхідність розширення сфери надання безоплатної первинної правової допомоги. Також, наводиться характеристика суб'єктів надання правової допомоги, розкривається їх цивільно-процесуальний статус, місце серед інших учасників цивільного процесу. Визначається роль представників у забезпеченні виконання завдань цивільного судочинства, його ефективності й доступності. Адвокат як представник, у цивільному судочинстві не будучи учасником справи він має право здійснювати всі права та обов'язки особи, яку він представляє, від її імені, але також він має й свій спеціальний процесуальний статус, зазначений у законодавстві. Також у статті вказується на те, що адвокат-представник у цивільному процесі володіє власним процесуальним інтересом, який, хоча й не є матеріально-правовим і відрізняється від інтересу сторін і третіх осіб (заявників та заінтересованих осіб), усе ж таки повинен розглядатися як юридичний інтерес, що спрямований на отримання позитивного результату справи для особи, котру він представляє. Прискіплива увага до правового статусу адвоката зумовлена його визначальною роллю у суспільстві та державі, в яких людина є безумовною та беззастережною цінністю, а її права, свободи та інтереси – керівними у формуванні всіх напрямів державної політики.

Ключові слова: правнича допомога, цивільний процес, адвокат, адвокатська діяльність, представництво, професійна.

Gudova A.V. Problematic issues of providing legal assistance in civil proceedings.

The proposed article examines the problematic issues of legal aid, as well as the legal status of a lawyer in civil proceedings during the implementation of the main procedural function entrusted to a lawyer - the function of representation. The article analyzes the latest scientific publications on legal aid. The peculiarities of the activity of a professional representative as a legal institution that stands for the protection of citizens' rights and reflects the state and level of democracy in the country are analyzed. The confidence of each member of society in their well-being, in the success of entrepreneurial activity, largely depends on how stable it is, has a clear organization, is governed by laws and is protected. In particular, the article focuses on the problematic issues of providing legal assistance during the implementation of contractual representation, and also substantiates the need to expand the scope of free primary legal aid. Also, the characteristics of the subjects of legal aid, their civil status, place among other participants in civil proceedings. The role of representatives in ensuring the implementation of the tasks of civil proceedings, its efficiency and accessibility is determined. A lawyer as a representative, not being a party to civil proceedings, has the right to exercise all the rights and obligations of the person he represents on his behalf, but he also has his own special procedural status specified in the law. We also point out that a lawyer-representative in civil proceedings has his own procedural interest, which, although not substantive and different from the interest of the parties and third parties (applicants and interested parties), should still be considered as a legal interest, which is aimed at obtaining

a positive outcome of the case for the person he represents. Careful attention to the legal status of a lawyer is due to his defining role in society and the state, in which a person is an unconditional and unconditional value, and his rights, freedoms and interests - guiding in the formation of all areas of public policy.

Key words: legal aid, civil process, lawyer, advocacy, representation, professional.

Постановка проблеми. Зараз сучасне цивільне судочинство має тенденцію до ускладнення судових процедур. Тому важко уявити собі ефективний судовий захист без кваліфікованої допомоги адвоката. Через те, що адвокатська діяльність збільшує свої кордони в різних сферах з'являються багато різних за тематикою проблем в цьому питанні. Такі проблеми, як необхідність розширення надання безоплатної правової допомоги, також оплата правничої допомоги, функції адвокатів та їх принципи, та багато інших. Саме тому ця тема являється актуальною.

Стан опрацювання проблеми. Окремими проблемні питання правничої допомоги в цивільному судочинстві є предметом досліджень низки науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти цієї проблеми, доцільно виокремити праці О. З. Хотинської-Нор, М. В. Єрмаков, В.В. Заборовського, Р. Римарчук, С. Сорока, В. М. Буробіна, О.Д. Бойкова, Т.В. Варфоломеевої, В.М. Івакіна, І.О. Насонової, С. Ф. Сафулько, О.Д. Святоцького, О.В. Синеокого, Є.Г. Тарло, Л.В. Тацій, Д.П. Фіолевського, М.Й. Штефана та інших.

Метою статті є роз'яснення правничої допомоги та визначення проблемних питань такої допомоги у цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу. Насамперед потрібно розібратись, що ж таке правнича допомога та чи відрізняється вона взагалі від правової допомоги. На сьогодні ст. 59 Конституції України має наступний вигляд: «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [1]. Натомість, ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» говорить, що адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги [2]. З цього виходить питання чи є ці терміни синонімами або це різні поняття?

Як вказує адвокат Єрмаков М. В., що з терміном, «правничий» взагалі не має виникати жодних питань. Заміна терміна «правова допомога» на термін «правнича допомога» обумовлена стандартами української мови, які визначають, що прикметник, застосований для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Іменником для позначення особи, яка надає послуги у сфері права (у юридичній сфері), є слово «правник». Отже, саме особи, що належать до правничої професії, надають професійну правничу допомогу. Більш того, терміни правовий – правничий – правний – юридичний є родо-видовими синонімами [3].

Потрібно зазначити, що багато вчених все ж таки не згодні що ці поняття являються тотожними. На думку Хотинської-Нор О. З. відбулася підміна понять, яка призвела до зміни не лише форми, але й змісту. Поняття «правнича допомога» вказує на її суб'єкта – правника (про що також зазначають розробники відповідних змін), водночас конструкція «правова допомога» акцентує увагу на її об'єкті – правах людини. Саме їх захист у його широкому сенсі споконвіку визначає мету функціонування адвокатури в суспільстві та державі [4]. Як зазначає Устошенко С., різниця між поняттями «правова допомога» та «правнича допомога» полягає в тому, що в назві «правова допомога» відображено коло питань, у яких надається допомога, тобто допомога у питаннях права, тоді як у категорії «правнича допомога» акцент робиться на суб'єкті її надання, тобто це допомога, надана правником. Таке зміщення акцентів у назві покликане зайвий раз підкреслити, що допомога з правових питань має надаватися лише фахівцем, особою правничої професії. У зв'язку з цим як тавтологія виглядає доповнення назви правничої допомоги словом «професійна». Адже створюється враження, що є ще й непрофесійна правнича допомога, що, звісно, не так. Правова допомога (допомога з правових питань) може надаватися як фахівцем, так і дилетантом. Правда, в останньому випадку її далеко не завжди можна вважати справжньою допомогоюю. Правнича ж допомога – це допомога фахівця (правника), що витікає з самої її назви. Тому допомогу з правових питань, надану фахівцем у сфері права, правильно називати або професійною правовою допомогоюю, або правничою допомогоюю [5]. Але ми більш схилиємось все ж таки до того, що вони мають однакове значення. Ми вважаємо, що заміна поняття з «правової» на «правничу» було обумовлено тим, що слово «правова» походить від слово «правовая» з російської мови, а тому являється свого роду калькою.

Отже, за нашою думкою, поняття «правнича» та «правова» допомога нічим між собою не відрізняються – це слова-синоніми. А тому поняття правничої допомоги можна знайти у ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», **правова допомога** – надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення

[6]. Також С.О. Іваницький, вважає, що за своєю суттю професійна правнича допомога відображає ключові ознаки адвокатської допомоги. Передусім, йдеться про забезпечення високого рівня компетентності, кваліфікованості та якості допомоги за рахунок налагодження спеціального механізму доступу до професії, дотримання професійних та етичних стандартів, а також гарантій діяльності [7]. У такому разі слід звернути увагу на розмежування понять «правнича допомога» та «професійна правнича допомога». Адже очевидним є акцент на суб'єкті її надання – правнику (у першому випадку) та професійному правнику (у другому випадку). Саме прив'язка до професії дозволяє виокремити адвоката як єдиного суб'єкта надання такої допомоги [4].

Розвиток адвокатської діяльності залежить від багатьох факторів усього цивільного законодавства. Сучасні процеси, що відбуваються всередині країни, та світові тенденції до глобалізації та євроінтеграції обумовлюють стрімке реформування законодавства, прийняття нових актів або внесення змін до вже існуючих, у тому числі, щодо адвокатури. В цивільному процесі основною функцією правника (адвоката) є функція представництва. Згідно ч. 1 ст. 58 ЦПК України, сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника [8]. Представником в суді може бути не тільки кваліфікований адвокат, а й законний представник, та є винятки що виникають з трудових відносин та справи з малозначних спорів, де їм може бути особа з 18 років, яка має цивільну процесуальну дієздатність. Щодо законних представників, вони можуть захищати права, свободи та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб. Таким чином представляти інтереси в цьому випадку можуть батьки особи, яка потребує захисту, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом. Повноваження законного представника підтверджується свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна. А адвокат, як представник, повинен підтверджувати свої права довіреністю або ордером. Головною відмінністю адвоката від інших представників є те, що він крім прав та обов'язків, які закріплюються за ним цивільним процесуальним законодавством, має ще комплекс професійних прав, обов'язків і гарантій, які передбачені, зокрема, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правилами адвокатської етики. Метою участі адвоката в цивільному провадженні є надання особам правової допомоги шляхом забезпечення реалізації їхніх прав і обов'язків щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [9]. Зазначимо, що М.Й. Штефан, відмічає те, що представник у цивільному судочинстві покликаний виконувати дві функції – здійснювати як процесуальне представництво, так і правозаступництво (захищати права й інтереси осіб, які беруть участь у справі) [10].

Ключова роль адвоката, який віднині єдино уособлює договірне представництво у цивільному судочинстві, пояснюється змінами до Конституції України, ст. 131-2 якої містить імперативний припис, що винятково адвокат здійснює представництво іншої особи в суді. При цьому завданням адвокатури визначено наданням професійної правничої допомоги. Зазначене конституційне положення своєрідним чином трансформувалося у ст. 15 ЦПК України, яка передбачає право учасників справи на правничу допомогу, видом якої є професійна правнича допомога – представництво у суді, яке здійснюється винятково адвокатом.

З огляду на важливість функції, яка покладена на представника у забезпеченні вирішення завдань судочинства та досягнення мети правосуддя, теоретичного та практичного значення набуває таке ж визначення процесуального становища представника та його місця у складі учасників цивільного процесу. Чинною редакцією ЦПК України збережено поділ суб'єктів судового процесу на учасників справи (ст. 42 ЦПК) та інших учасників процесу (ст. 65 ЦПК), склад яких є вичерпним. Адвокат є учасником судового процесу, а не учасником справи. Таким чином, адвокат як представник у цивільному судочинстві має свій спеціальний процесуальний статус, який серед іншого передбачає, що не будучи учасником справи він згідно зі ст. 64 ЦПК України здійснює всі права та обов'язки особи, яку він представляє, від її імені.

Щодо принципів адвокатської діяльності є здійснення її на засадах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. Адвокат обов'язково має бути особою з високим рівнем правових знань, а також глибоким юридичним досвідом та, звісно, усвідомлювати суть справи. Також він зобов'язаний дотримуватись правил юридичної етики, зокрема таких як конфіденційність (нерозголошення за будь-яких обставин інформації, наданої клієнтом), домінантність інтересів клієнтів, неприпустимість конфлікту інтересів, компетентність та добросовісність у виконанні своїх обов'язків перед клієнтом [11].

Основним завданням адвоката, як ми вже зазначали, є надання професійної юридичної допомоги та допомогти учаснику процесу захистити права. Цей процес потребує великих зусиль з боку представника. Він повинен вжити всі законні заходи, які спрямовані на захист порушеного чи оспорюваного права, в тому числі й шляхом звернення до суду.

Але є багато завдань, які стоять на шляху адвоката до судового процесу. На стадії підготовки матеріалів він повинен самостійно отримати додаткові докази шляхом запиту інформації, яка стосується предмета спору у відповідних посадових осіб, підприємств, установ та організацій. Згідно зі ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право звертатися з адвокатськими запитами (у тому числі щодо отримання копій документів) до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб). На цьому підготовчому етапі він стикається з великою кількістю перешкод, через те, що ці службові, посадові особи підприємств, установ та організацій, в багатьох випадках, зловживають своїми повноваженнями та використовують неточне формування правових норм на свою користь. Це являється одною з найпоширеніших проблем в професійному представництві.

Про схожу проблему у своїх наукових роботах зазначають багато вчених, наприклад, Римарчук Р. та Сорока С., вказують на те, що адвокатам дуже часто відмовляють у доступі до матеріалів справи, створюють перешкоди до вчасного доступу до доказів, думкою незалежних експертів-свідків нехтують на користь «офіційно санкціонованих» експертів-свідків, а також часто адвокати не можуть опитати свідків (фактичних і експертів) тощо. Зокрема, як зазначає В. Загарія, адвокати мають активніше відстоювати своє право на отримання інформації під час надання правової допомоги клієнту [12].

Проаналізувавши судову практику ми можемо зазначити факт, що в Україні є, свого роду, дискримінація адвокатської професії. Багато організацій не вважають потрібним надавати відповіді на запити представників, або навмисно не надають доступ до інформації якомога довше. В Основному положенні ООН про роль адвоката у п. 21 зазначено, що обов'язком компетентних влад є забезпечення адвокату можливості своєчасно знайомитися з інформацією, документами і матеріалами справи, аби мати можливість надавати ефективну правову допомогу своїм клієнтам [13]. Однак, практика свідчить про поширеність випадків необґрунтованого продовження цього строку до двадцяти робочих днів. Таке продовження строку, можливе, але за ч. 2 с. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» тільки у разі якщо адвокатський запит стосується надання значного обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, також повинні обґрунтувати причини такого продовження, про що адвокату письмово повідомляється не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання адвокатського запиту. Але цю норму використовують для продовження строку, навіть, за тими запитами, які не потребують пошуку інформації серед значної кількості даних.

Варто зазначити, що процесуальне представництво адвоката містить у собі два види правовідносин – між адвокатом і клієнтом та між адвокатом і судом. Саме тому у процесі судового розгляду справи завданням адвоката є не лише захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів осіб, а й сприяння суду у всебічному, повному й об'єктивному з'ясуванні всіх обставин справи. До того ж, слід вказати, що хоча обов'язок з роз'яснення особам, які є сторонами у справі, їхніх прав покладено на суддю, адвокат повинен повідомити особу, яку він представляє, про її права, порядок їх реалізації та правові наслідки таких дій. Важливим для клієнта також є надання адвокатом актуальної інформації щодо стану розгляду справи та погодження з ним процесуальних дій, вчинення або не вчинення яких може вплинути на результати розгляду справи [11]. Також, у деяких випадках адвокат, вже у судовому процесі, має роз'яснити особі, яка є відповідачем у справі, строки, передбачені для добровільного виконання рішення та наслідки застосування до неї заходів примусового виконання (зокрема, виникнення додаткових витрат, пов'язаних із реалізацією відповідних заходів посадовими особами державної виконавчої служби, звернення стягнення на майно боржника шляхом його арешту, вилучення та примусової реалізації). Отже ще одним основним завданням адвоката є роз'яснення справи окремо всім учасникам процесу. Через таку важку комунікацію з усіма суб'єктами судового процесу, адвокат повинен розмовляти на «простій» та «юридичній» мові одночасно. Ми вважаємо, що це також є проблемним питанням надання правничої допомоги, тому що потрібно вправною юридичною мовою розповісти суть справи суду, а іншою більш «простою» мовою розповідати своєму клієнтові. Таке уміння напрацьовується багаторічним стажуванням у цій сфері.

Щодо процесуальних повноважень адвоката як представника особи в суді, він може вчиняти від імені особи, яку він представляє, усі процесуальні дії, що має право вчиняти ця особа. Ця вказівка українського законодавства свідчить про похідний характер повноважень представника в цивільному судочинстві. Виходячи з цього, доволі дискусійним у юридичній літературі залишається питання про самостійність правового становища й місце адвоката-представника в цивільному провадженні. В літературі наявна точка зору, за якою представник (у тому числі й у разі виконання представницької функції адвокатом) не може розглядатися як самостійний учасник такого судочинства. Прихильником такої позиції, зокрема, є А.В. Кожевников, який указує на те, що адвокат-представник не є самостійним учасником процесу, він – представник, його

права похідні від прав особи, яку він представляє [14]. Ще одна схожа точка зору є у А.О. Кирилових. Він зазначає, що в цивільному процесі адвокат не може виступати в якості самостійної процесуальної фігури – він пов'язаний повноваженнями, які повинні слідувати з його представницької функції [15]. Також В.М. Івакін вказує, по-перше, на похідний характер повноважень представника, а по-друге, на вчинення таким представником усіх дій щодо захисту прав довірителя від імені останнього [16].

Є й інша позиція з цього приводу, коли з одного боку зазначають певну залежність представника від свого довірителя, а з іншого на самостійність. Так, Н.М. Гончарова пише: «Специфіка індивідуального правового становища адвоката в цивільній справі полягає в тому, що, з одного боку, адвокат залежить від довірителя як його процесуальний представник, який бере участь у цивільному судочинстві від імені та в інтересах довірителя на основі наданих довірителем повноважень, а, з іншого боку, адвокат зберігає повну незалежність як радник сторони, третьої особи з правових питань, діючи відповідно до вимог закону, за своїм внутрішнім переконанням, керуючись нормами і принципами адвокатської етики» [17]. На думку Заборовського В.В., правильніше виходити з похідного характеру виникнення повноважень в адвоката-представника в цивільному процесі, ніж із залежності (процесуальної) адвоката від особи, яку він представляє [9]. Ми також повністю згодні з другою позицією, через те, що у адвокатів, крім прав особи яку він представляє, є й свої особисті права, які закріплені в законодавстві.

Висновки: Основною функцією адвокатів у цивільному законодавстві є представництво. Важливою проблемою надання правничої допомоги є процес самостійного збирання доказів на підтвердження своєї правової позиції. Поширеною є ситуація, коли адвокатські запити ігноруються посадовими особами державних органів, або інших юридичних осіб. Існуючі заходи впливу на таких порушників є недостатньо ефективними через недосконалість їх законодавчого оформлення та практичної реалізації існуючих норм.

Також, ми погоджуємося з думкою інших науковців з приводу того, що адвокат у цивільному судочинстві займає самостійне процесуальне становище, яке характеризується ознаками відносної самостійності, оскільки, з одного боку, він наділений правом самостійно обирати способи та засоби надання правової допомоги своєму клієнтові, а з іншого – такі способи та засоби повинні бути основані на законних підставах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
3. Єрмаков М. В. Правова допомога або професійна правничка? *Юридичний інтернет-ресурс: Протокол* URL: https://protocol.ua/ru/pravova_dopomoga_abo_profesiyna_pravnichka/.
4. Хотинська-Нор О.З. Правовий статус адвоката у цивільному судочинстві у світлі оновлених положень процесуального законодавства України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3/2018 URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2018_Hotunska_Nor.pdf.
5. Устюшенко С. Витрати на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві. *Господарство і право*, 2019. № 9. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/6.pdf>.
6. Про безоплатну правову допомогу. Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
7. Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні : принципи та система монографія. Київ : Інтерсервіс, 2017. 800 с.
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
9. Заборовський В.В. Особливості правового статусу адвоката-представника в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015. Вип. 35(2.3). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/33469/1/oso%20пливості%20правового%20статусу.pdf>.
10. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
11. Єфанова Н. *Prove Group, ЮК. Адвокат у цивільному процесі – основні принципи та завдання*. URL: <https://radako.com.ua/news/advokat-u-civilnomu-procesi-osnovni-principi-ta-zavdannya>.
12. Сорока С., Римарчук Р. Правове регулювання участі адвоката у цивільному процесі України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки"*. 2020. Т. 7. № 1. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/55820/2/2020v7n1_Rymarchuk_R-Legal_regulation_of_attorneys_167-172.pdf.

13. Основні положення про роль адвокатів, ООН; Положення, Міжнародний документ від 01.08.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text.
14. Кожевников А.В. Адвокат – представитель потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика в советском уголовном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и уголовный процесс». Свердловск, 1974. 25 с.
15. Кирилович А.А. Адвокатська діяльність: юридична допомога через правову послугу. *Юрист*. 2008. № 8. С. 58–62.
16. Ивакин В.Н. Участие адвоката по гражданским делам в суде общей юрисдикции и арбитражном суде: вопросы теории. *Lex Russica. Научные труды МГЮА*. 2006. № 2. С. 340–373.
17. Гончарова Н.Н. Формирование и реализация адвокатом правовой позиции по гражданскому делу : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Судебная деятельность; прокурорская деятельность; правозащитная и правоохранительная деятельность». Москва, 2008. 28 с.
18. Правила адвокатської етики. З'їзд адвокатів України; Правила від 09.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.
19. Світлична Г. О., Окремі аспекти надання правничої допомоги в цивільному судочинстві у світлі конституційних змін щодо правосуддя, *Науковий вісник Харківського державного університету*. Вип. 3. Т. 1. 2018. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/736095.pdf>.
20. Прут Ю. Інститут правової допомоги в цивільному судочинстві цивільно-процесуальні особливості реалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 33–37. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/03/10.pdf>.